

EL MÓN DE LA PARAULA**A LA SÉNIA
PARLEN EN LA –O****Àngela Buj Alfara**

Esta frase, potser, per aquí tan popular és una mentida. I ens explicarem. Ací, en estes línies, exposarem succintament, les raons lingüístiques que fan que, habitualment, es diga 'A la Sénia parlen en la –o'. Ens limitarem a fer una panoràmica de les lleis internes del català que porten a la formació del morfema del present de subjuntiu en –o i l'extensió que este tret presenta en la llengua catalana, basant-nos en diverses fonts bibliogràfiques, i dibuixarem l'extensió de la isoglossa, segons Antoni M. Alcover en *La flexió verbal dels dialectes catalans*.

És evident que per la naturalesa del treball no traçarem l'estat actual de la isoglossa verbal, ja que no hem realitzat una prospecció en el territori que mostra Alcover, ni farem una recerca bibliogràfica exhaustiva que ens aporte dades sobre l'estat de la qüestió. Sí que podrem, però, dir-ne la vitalitat de la isoglossa a la comarca del Montsià, basant-nos en el treball de camp de la nostra tesi de doctorat '*Els parlars del Montsià. Estudi geolingüístic*'.

També ens n'estarem de l'anàlisi sociolingüística en el plantejament del treball, tot i que ens hi referirem a les conclusions.

I, arribats a este punt, anem a donar, o matisar, les raons de l'engany:

1r Podríem dir, altre cop, popularment, però amb una certa observació més directa: 'A la Sénia, encara, parlen en la –o' (podríem afegir-hi un interrogant?).

2n 'A la Sénia parlen en la –o' vol dir que ha desaparegut tot so que no siga [o]? Vol dir que tot so vocàlic ha esdevengut [o]? Com en una de les versions de la cançó?:

*Ono mosco volovo por lo llom
o lo llom so vo opogor,
so vo opogor,
o lo pobro mosco
jo no vo poder volor,
poder volor.*

És de veres que no, que este fenomen absolut de reducció vocàlica no s'ha donat en el parlar de la Sénia, ni en cap parlar català. El sistema vocàlic tònic del parlar de la Sénia té els set fonemes del català general i cinc corresponents a l'àton. Per tant, estem parlant de dotze sons vocàlics; amb la qual cosa, l'enunciat 'parlen en la –o' esdevé fals.

Què passa, doncs? On rau la raó del comentari popular, exogen i endogen? L'explicació hem de situar-la, amb un rerefons fonètic, en el camp de la morfologia verbal. Ho exposarem d'una manera molt simple i, posteriorment, en citarem les fonts lingüístiques que desfan este entrellat. Si volem arribar a precisar amb certesa el títol d'este article haurem de dir:

'A la Sénia el morfema de temps del present de subjuntiu és (o era) –o, a les tres conjugacions'.

És clar, però, que certs tecnolectes requereixen una preparació específica i que hom no ha d'anar pel carrer dient l'enunciat darrer. Ara bé, sí que cal que aquelles persones que tenen les aïnes per a explicar el contundent 'A la Sénia parlen en la –o' ho facen i, sobretot, en desfacen els possibles prejuïus que esta –o morfemàtica puga ocasionar. I també cal fer una mirada als voltants i estos no s'acaben a Rossell o a la Ravaleta (Sant Joan del Pas), a on també podríem sentir l'esmentada o. Esta ullada ha de tindre en compte

el conjunt de la llengua. En esta visió de conjunt observarem com Alcover trobà que 'també parlaven en la -o' a:

Andorra la Vella (1906)
 La Seu d'Urgell (1906)
 La Pobla de Segur (1906), (1920)
 Organyà (1918)
 Pous (1918)
 Artesa de Segre (1921)
 Tamarit de Llitera (1920)
 Balaguer (1918)
 Pradell de Preixens (1921)
 Bellpuig (1920)
 Lleida (1918)
 Sant Martí de Maldà (1918)
 Granadella (1918)
 Gandesa (1918)
 Calaceit (1921)
 Morella (1918)
 Alcajà de Xivert (1918)
 Vd. Mapa a) ANNEX II

I només trobà estes poblacions perquè, tot i la ingent tasca del filòleg, no pogué arribar a tot arreu. Si hi hagués arribat també hagués sumat altres poblacions com: Flix, Alcanar, Mas de Barberans, Cinctorres, los Valentins, Orta, Arnes, lo Pinell, etc. Ultra estos exemples, Coromines (1989: 205) en reporta exemples d'indrets situats en l'àrea del català oriental: Blanes, Berguedà, Bages, Conca de Barberà...

Les raons primogènies fonètiques es comportaven de la manera següent –Gulsoy 1976–, en trets generals, a la primera conjugació:

s. XIII

Present d'indicatiu persones 1, 2, 3, 6	Present de subjuntiu persones 1, 2, 3, 6
<i>salt</i>	<i>salt</i>
<i>salts > saltes</i>	<i>salts</i>
<i>salt > salta</i>	<i>salt</i>
<i>salten</i>	<i>salten</i>

s. XIV i XV

Present d'indicatiu persones 1, 2, 3, 6	Present de subjuntiu persones 1, 2, 3, 6
<i>salte</i>	<i>salte</i>
<i>saltes</i>	<i>saltes</i>
<i>salta</i>	<i>salte</i>
<i>salten</i>	<i>salten</i>

Este reforç amb e és general en tot el català, excepte al balear. En català oriental la pronúncia d'esta e ja esdevé l'anomenada 'vocal neutra' [ə]. Podem observar com ambdós temps presenten un procés analògic evident; endemés si tenim en compte que les persones quarta i quinta havien generalitzat, ja, les desinències –em, –eu obtindrem dos temps amb una homofonia quasi total. A les altres dos conjugacions no es donava el procés d'homofonia que succeïa a la primera, ja que en estes, en el present de subjuntiu, es mantenia la vocal morfològica –A llatina i les formes sense desinència del present d'indicatiu no es repetien en el subjuntiu:

Present d'indicatiu persones 1, 2, 3, 6	Present de subjuntiu persones 1, 2, 3, 6
<i>sent</i>	<i>senta</i>
<i>sents</i>	<i>sentes</i>
<i>sent</i>	<i>senta</i>
<i>senten</i>	<i>senten</i>

Si bé, a la llarga, els canvis produïts en el present de subjuntiu de la primera conjugació, afectaran les conjugacions 2^a i 3^a, per tal com aquella és la que recull un nombre més elevat de verbs i amb un percentatge de regularitat força elevat, ja que només en són excepció *anar* i *estar*. Enfront d'esta aclaparadora pressió del sistema morfològic de la 1ª conjugació és comprensible que esdevinga un model de referència força influent per a les altres dos conjugacions.

Davant d'esta analogia, quin procés s'esdevé per a diferenciar ambdós temps? Podríem dir que s'inicia un fenomen de diferenciació morfològica tant en el català occidental com en el català oriental; tot i que en els dos dialectes este fenomen diferencial no es generalitza en tots els parlars. Com hem vist en el traçat de la isoglossa, en el català occidental, el morfema –o no abraça el valencià i també alguns punts del català nord-occidental se n'escapen a esta regularització. Així mateix, en el català oriental, encara restarien parlars en el balear que no han generalitzat la desinència –i. Tanmateix, Coromines 1989: 205 refereix que a principis del segle XX a l'àrea barcelonina la desinència –i es trobava a la I conjugació, però que la II i la III mantenien les formes en –a.

Per tant, trobaríem els següents models:

Català occidental.

Evolució de les desinències del present de subjuntiu:

Model A

Present d'indicatiu	Present de subjuntiu	Present de subjuntiu
(I conjugació)	(I conjugació)	(II conjugació)
<i>cante o canto</i>	<i>cante</i>	<i>faça</i>
<i>cantes</i>	<i>cantes</i>	<i>faces</i>
<i>cante o canta</i>	<i>cante</i>	<i>faça</i>
<i>cantem</i>	<i>cantem</i>	<i>fem</i>
<i>canteu</i>	<i>canteu</i>	<i>feu</i>
<i>canten</i>	<i>canten</i>	<i>facen</i>

Model B

Present d'indicatiu	Present de subjuntiu	Present de subjuntiu
(I conjugació)	(I conjugació)	(II conjugació)
<i>canto</i>	<i>cante o canto</i>	<i>faço</i>
<i>cantes</i>	<i>cantos</i>	<i>faços</i>
<i>cante</i>	<i>canto</i>	<i>faço</i>
<i>cantem</i>	<i>cantem</i>	<i>fem</i>
<i>canteu</i>	<i>canteu</i>	<i>feu</i>
<i>canten</i>	<i>cànton</i>	<i>fàçon</i>

Tal com explica Coromines, op. cit., la desinència –o degué sorgir primerament en els verbs que tenien o tònica, la qual assimilà la –e de la síl·laba àtona, *compre* > *compro*, *done* > *dono*, etc. Pas que s'estengué a altres verbs de la I conjugació, la vocal tònica dels quals era altra que o. Este fenomen assimilatori, com hem vist, més avant, arribà als altres dos grups.

Advertim que malgrat estos dos models de referència, podríem trobar-ne d'altres més particulars depenent dels geoelectes. Per exemple, a Benassal la –o morfemàtica es donaria exclusivament en la 1ª persona del present d'ambdós modes i la resta mantindria –e (*canto*, *cantes*, *cante*, *cantem*, *canteu*, *canten*) (Gulsoy 1976: 34).

Els verbs de la III conjugació igualment podrien prendre la desinència de temps incorporant –o, tot i que requeririen una anàlisi més detallada, depenent de l'adscripció als purs o als incoatius i la suma d'altres particularitats com l'increment –ig–, i la repercussió en altres conjugacions, processos que, ara, no estudiarem ací.

Català oriental.

Evolució i formació de la desinència –i del present de subjuntiu (el balear i l'alguerès tenen desinència zero en l'IP):

Model C

Present d'indicatiu (I conjugació)	Present de subjuntiu (I conjugació)	Present de subjuntiu (I conjugació)	Present de subjuntiu (I conjugació)
<i>cant[ə]</i> o <i>cant[u]</i>	<i>cant[ə]</i>	<i>càntia</i>	<i>canti</i>
<i>cant[ə]s</i>	<i>cant[ə]s</i>	<i>cànties</i>	<i>cantis</i>
<i>cant[ə]</i>	<i>cant[ə]</i>	<i>càntia</i>	<i>canti</i>
<i>cantem</i>	<i>cantem</i>	<i>cantem</i>	<i>cantem</i>
<i>canteu</i>	<i>canteu</i>	<i>canteu</i>	<i>canteu</i>
<i>cant[ə]n</i>	<i>cant[ə]n</i>	<i>càntien</i>	<i>cantin</i>

Les formes en –ia–, etimològiques, són preses de les llatines CANTIAM, CANTIAS, CANTIAT, CANTIANT i són les que posteriorment serviran de base per a *canti*, *cantis*, *canti*, *cantin*. També cal dir que estes formes –ia– no són exclusives del català oriental, en trobem rastres al Baix Ebre (Cot, M. i Izquierdo, T. 2003: 185-204) i a la Ribera d'Ebre (Castellà, C. 2003: 79-96).

Després d'esta panoràmica general sobre el desenvolupament dels tres sistemes, podem concloure els següents punts:

Història de la llengua

a) Els models B i C sorgeixen, en el s. XVI, com a conseqüència d'una homofonia entre les persones 1, 2, 3 i 6 dels presents dels modes indicatiu i subjuntiu.

Geolingüística

b) El model B, subjuntiu en –o–, s'estén, en uns inicis, pels dos grans blocs dialectals catalans. En el català occidental, amb major o menor intensitat, pel nord-

occidental. En català oriental, per punts de l'anomenat català central.

c) El model C en les formes prèvies a la reducció –i, és a dir, en les etimològiques –ia és el que predomina en el català oriental, amb punts dins del català occidental.

Sociolingüística

d) El model B, subjuntiu en –o, tradicionalment s'ha limitat a l'àmbit col·loquial i no ha estat recollit per la normativa, per la qual cosa ha estat bandejat de la varietat comuna o estàndard.

e) Els presents de subjuntiu dels models A, —amb desinències –e, –es, –e, –en per a la I conjugació i –a, –es, –a, –en per a la II i III conjugació—, i C —desinències –i, –is, –i, –in— han estat recollits per la normativa i, per tant, es poden fer servir formalment.

f) Actualment, el model B es troba en una forta recessió a favor dels models A i C, principalment en les zones d'administració catalana, a causa del prestigi de les formes en –i, preponderància propiciada pels agents socials normalitzadors: mitjans de comunicació, ensenyament, administració.

En el radi d'acció del lleidatà el model B s'anivella, oralment i per escrit, cap al C. En les zones d'administració valenciana —Maestrat i Ports— el model B tendeix cap a l'A i, a nivell oral, en els punts del tortosí català —Montsià, Terra Alta, Ribera d'Ebre, Baix Ebre— hi ha la mateixa tendència, tot i que la Ribera oralment tendeix més cap al C¹; tanmateix en l'àmbit escrit el model C és pràcticament omnipresent.

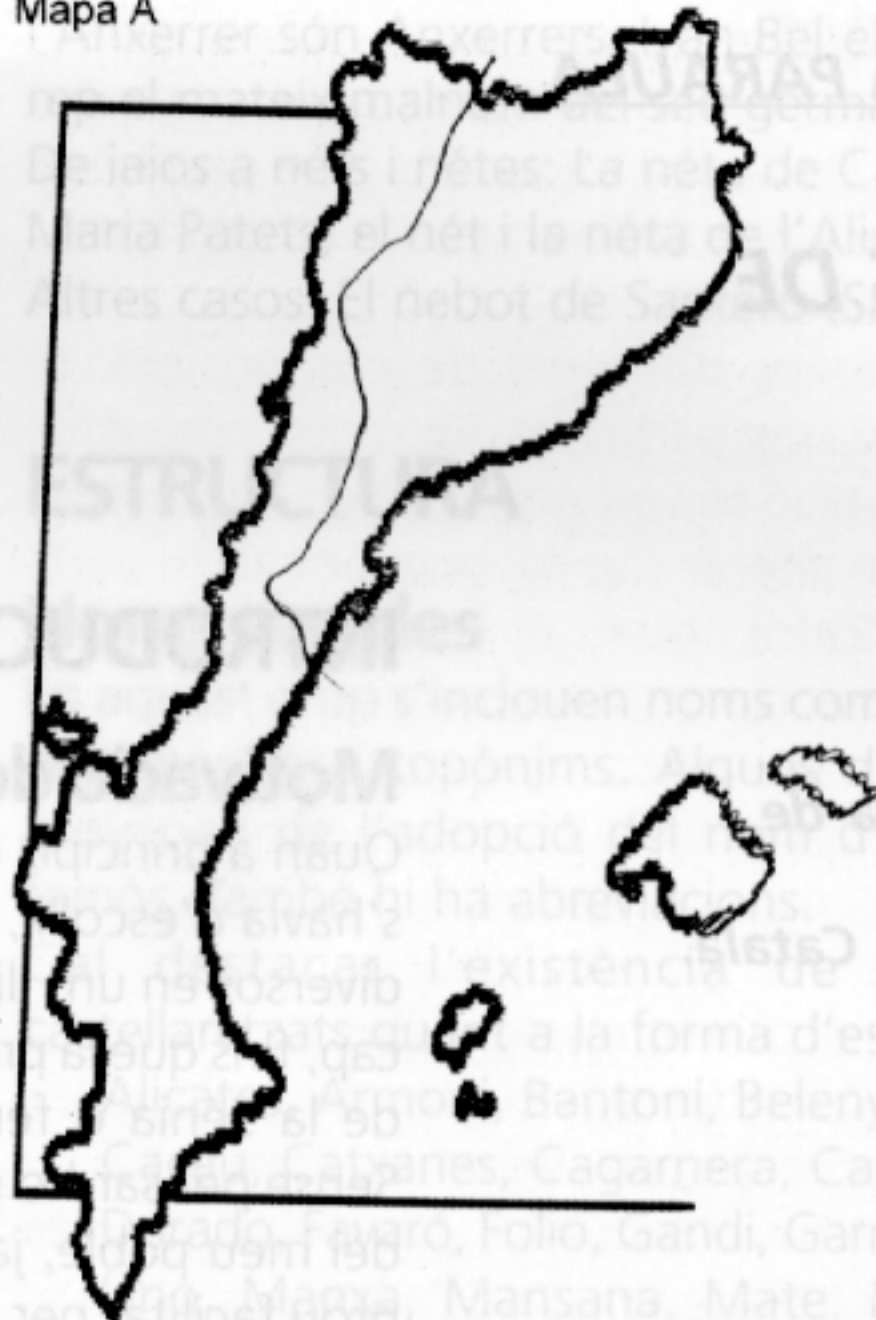
Les perspectives de futur dels diferents subjuntius —*cante*, *canto*, *càntia*, *canti*— són clarament desiguals. S'ha d'entendre que les quatre formes són catalanes i les quatre comparteixen l'ús col·loquial allà on es dona. També s'ha d'entendre que dos d'elles són les triades per als àmbits més formals (*cante*, *canti*), sense que això vulga dir que s'han d'eliminar *que canto* o *que càntia* de l'àmbit que els és propi. Per tant, si els mitjans de comunicació no fan, per exemple, servir *que cànton* no ens hem d'esglaiar, tenim un munt de possibilitats i situacions expressives en la nostra vida diària de fer servir i transmetre estes formes. És erroni voler fer servir un mateix model de llengua per a totes les situacions comunicatives, ens empobrim i empobrim la llengua. Com també ha de ser erroni no aprofitar-los, a escola, quan, per exemple, es treballa la llengua oral, amb contes, endevinalles, dites, etc., etc., no fer valdre els subjuntius en –o; perquè, com sabem, la funció de l'escola no és fer desaparèixer les característiques col·loquials de la llengua històrica. La funció de l'escola, de l'institut, és ampliar el repertori lingüístic de l'alumnat, situant-lo en el context comunicatiu adequat.

¹ Ens referim a poblacions que col·loquialment presenten la desinència –o com Ascó, Faió, Flix, Vinebre i la Torre de l'Espanyol; evidentment no a aquelles que col·loquialment presenten la desinència –i, Cubells 2003: 105, 106.

Pensem, si més no, què hagués passat si el subjuntiu en -o s'hagués desenvolupat del tot en la zona del català oriental? Tal vegada, ara gaudiria de prestigi i tothom maldaria per dir *que pujo, que perdos, que súrtigon*. La realitat no ha estat així, però la realitat també és que cap autoritat lingüística ha prohibit que els catalanoparlants i les catalanoparlants que les usen no ho puguen fer col·loquialment. Ara bé, la realitat també ens ensenya que de vegades hom viu carregat de manies —en grec 'bogeria'— i que estes manies aplicades als fenòmens lingüístics esdevenen 'prejudicis lingüístics'.

Considerem que seria una bogeria, per al patrimoni lingüístic de la nostra llengua, eliminar estes -o. Si cada vegada que un senienc o una senienca diuen '*que pàrlon*' ens ressonés un '*que parlin*' i si cada vegada que un barceloní o una barcelonina diuen '*que parlin*' els ressonés un '*que pàrlon*', el guany seria mutu, perquè ambdós formes naixen de la mateixa matriu: la necessitat de trencar una homofonia entre dos temps verbals de la mateixa llengua.

Mapa A

Mapa B

ANNEX I

Etnotext

Dades sobre l'informant:

Informant: Sr. Rafel Almuni Prades

Natural de: la Sénia

Any de naixement: 1935

Muller natural de: Sant Rafel del Maestrat

Pare i Mare naturals de: la Sénia

Informació recollida: Hivern de 2003

'Que jo ho faço, que tu ho faces', sí 'faços', tamé, pero allavons ja és allò de que l'atre et contesta:

—*Faços i no ho digos!*

Sí, pero tamé segons l'ambient. Ja sempre s'ha usat, per egemple, a l'anar a escola ja diuen 'faces' i a casa diem 'faços'. Sí, pero lo autèntic d'aquí, en los amics jugàvem a jugar, pos:

—*No ho faços això! No ho digos allò! No tiros una pedra! No m'acaços!*

Allavons és quan usàvem la o. A partir de quan vam anar a escola, com los mestres ja no ho dien, s'han empleat més les es que no les os, sí.

—*No patixcos!*

Jo sí, sempre ho dic:

—*No patixcos que no passa res!*

Sí, pero passa que ja si ho hai da dir a les nétes o això:

—*No ho llixgues, eh!*

Pero lo meu instint de menut:

—*No ho llixgos! No ho faços! No ho digos!*

Pero això s'està perdent, la nostra generació s'ha acabat, ja. Natros perque encara 'nàvem a escola relativament i parlàvem a escola castellà i, después, entre natros parlàvem així. Pero después ja, al vindre més lo català, ja ha sortit més fi:

—*No tocos això que et fotrè un carxot!*

Era lo d'això de mon pare a mi. Me n'adono jo. Mon pare, pos això:

—*No ho digos més això! No ho faços!*

ANNEX II

(A) Mapa del domini lingüístic català amb l'extensió de la isoglossa del present de subjuntiu -o, segons *La flexió verbal en els dialectes catalans*, d'Antoni M. Alcover.

(B) Comarca del Montsià. Extensió de la isoglossa del present de subjuntiu -o. Font:

BUJ ALFARA, Àngela (1998) *Aproximació geolingüística als parlars del Montsià. Fonètica i Morfologia*, vol. II, Tesi de Llicenciatura, Universitat Rovira i Virgili, inèdit.

(2003) *Els parlars del Montsià. Estudi geolingüístic*, Tesi de Doctorat, Universitat Rovira i Virgili, inèdita.

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, Antoni M. (1929 - 1933). *La flexió verbal en els dialectes catalans*, Barcelona, Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura.

ALLIÈRES, Jacques (1963 - 1968). "Le subjonctif en -o- du catalan occidental", dins *Estudis Romànics*, vol. XII, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

BUJ ALFARA, Àngela (1998). *Aproximació geolingüística als parlars del Montsià. Fonètica i Morfologia*, vol. II, Tesi de Llicenciatura, Universitat Rovira i Virgili, inèdit.

BUJ ALFARA, Àngela (2003). *Els parlars del Montsià. Estudi geolingüístic*, Tesi de Doctorat, Universitat Rovira i Virgili, inèdita.

CASTELLÀ ESPUNY, Carles M. (2003). "Parleu com vùlguieu!: aproximació a la variació morfològica verbal del Perelló", dins *Llengua i literatura a les comarques de la diòcesi de Tortosa*, M. Àngel Pradilla (ed.), Benicarló, Onada Edicions, la Barcel·la 1, p.79-96.

COROMINES, Joan (1989). *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor.

COT ARDEVOL, Maite i IZQUIERDO SALOM, Tere (2003). "Una mica de dialectologia patxetina: similituds entre els parlars del sud de la Ribera d'Ebre i el nord del Baix Ebre", dins *Alcanar. Actes del II Congrés d'Història*, Alcanar, Ajuntament d'Alcanar, p. 185 - 204.

CUBELLS BARTOLOMÉ, Olga (2003). "El tortosí a la Ribera d'Ebre. Aproximació geolingüística als parlars de la comarca. Nivells morfològic i sintàctic", dins *Llengua i literatura a les comarques de la diòcesi de Tortosa*, M. Àngel Pradilla (ed.), Benicarló, Onada Edicions, la Barcel·la 1, p.97 - 124.

GULSOY, Joseph (1976). "El desenvolupament de les formes del subjuntiu present en català", dins *Actes del Tercer Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 27 - 59.